

Webrecensie BMGN 125:4 (2010)

Beekers, W.P., Woude, R.E. van der, *Niet bij steen alleen. Patrimonium Amsterdam. Van sociale vereniging tot sociale onderneming 1876 - 2003* (Passage reeks 32; Hilversum: Verloren, 2008, 416 blz., ISBN 978 90 8704 077 2).

Deze jaren ligt een aantal woningcorporaties onder vuur wegens misstanden. Daaronder het Amsterdamse Rochdale, waarmee Patrimonium in 2004 fuseerde. Directeur Möllenkamp, afkomstig uit Patrimonium, moest in het voorjaar van 2009 onder beschuldiging van eigenmachtig handelen, zelfverrijking en malversaties het veld ruimen. Het boek van Beekers en Van der Woude over de interessante geschiedenis van Patrimonium Amsterdam kon niet op een beter tijdstip verschijnen. Het biedt een uitstekend inzicht in de historische ontwikkeling die een traditionele woningcorporatie heeft doorgemaakt en daarmee grondstof voor de (her)formulering van actuele doelen en kerntaken van de woningcorporatie van vandaag.

Beekers en Van der Woude plaatsen de ontwikkeling van Patrimonium van het begin tot het einde tegen de achtergrond van de veranderende culturele, sociale, politieke en economische omgeving, uiteenlopend van de ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerk, de ontkerkelijking en de nationale woningpolitiek, tot de reparatie van de mislukte Bijlmermeer waarbij Patrimonium een voortrekkersrol vervulde. Daarbij wordt ook nog de nodige aandacht geschonken aan personen en hun netwerken. Oog voor detail ontbreekt niet, zoals de anekdote van de bekende gereformeerde theoloog Kuitert die in 1962 een daad stelde door met zijn gezin op een zondagmiddag een ijsje te gaan eten. Deze monografie brengt de betekenis de verzuiling voor de culturele en sociale ontwikkelingen in Nederland duidelijk in beeld. Lezing van het boek was voor mij (met onder andere 25 jaar praktische ervaring met volkshuisvesting) een feest der herkenning.

Stonden woningcorporaties dan in de branding van die ontwikkelingen? Ja! Dat begon al in 1876 met de oprichting van de Werkliedenvereniging Patrimonium die zich zou ontwikkelen tot een van de steunpilaren van de orthodox-christelijke zuil. Met de oorspronkelijke vereniging Patrimonium ging het niet zo goed. Kuyper had weliswaar op het beroemde Sociaal Congres van 1891 de sociale kwestie tot een kernvraagstuk verklaard, maar de sociale hervormingen kwamen, enigszins tot zijn ergernis, uit de sociaal-liberale

hoek. Treub hervormde de gemeente Amsterdam en het kabinet Pierson-Borgesius stond aan de voet van de sociale wetgeving in ons land. Het woningvraagstuk werd aangepakt met de, ook internationaal, vooruitstrevende Woningwet (1901). Onder leiding van de oordeelsprofeet Klaas Kater raakte Patrimonium als voornamelijk op geestelijke ontwikkeling gerichte vereniging op dood spoor. De vakafdelingen verhuisden naar het CNV dat in 1909 werd opgericht. In 1911 werd de Woningstichting Patrimonium opgericht. In het even simpele als verhelderende schema (12) over de dynamiek van functies van tussenorganisaties, dat als een rode draad door het boek loopt, wordt deze stap samengevat als die van gerichtheid op levensbeschouwelijke waarden naar tastbare dienstverlening door binding met leden. Een belangrijke stap vooruit in het hart van het maatschappelijke middenveld. De materiële belangenbehartiging (lonen, arbeidstijden) werd door het CNV afgesnoept.

De woningstichting werd een toegelaten instelling volgens de Woningwet en maakte een voorspoedige ontwikkeling door. In 1940 was zij met bijna 2.000 woningen een van de grotere woningcorporaties in Amsterdam. Aan deze eerste decennia zijn twee mooie hoofdstukken gewijd die een kijkje geven in de constituerende rol van Patrimonium in de protestants-christelijke zuil, of, zoals Beekers en Van der Woude schrijven, de orthodox-protestantse subcultuur. Wie enig vat wil krijgen op het tegenwoordig veel gebezigde begrip sociale cohesie als wenspolitiek moet beslist deze hoofdstukken bestuderen en ook het vervolg erop: de erosie na 1970 van de stevige sociale cohesie. Ook wie (deels) in zo'n cultuur is opgegroeid, kijkt op van de veelheid van initiatieven tot gemeenschapsvorming die alle levenssferen bestrijken: bibliotheken, sportverenigingen, lezingenavonden, wijkgroepen als sociaal-culturele centra en natuurlijk de bijbehorende sociale controle. Wie niet regelmatig ter kerke ging en er zo'n beetje op los leefde hoefde bij Patrimonium niet om een woning aan te kloppen. Een sterk element van tussenorganisaties (middenveld) zoals Patrimonium, de personele verknoping met netwerken, komt goed uit de verf. Het netwerk van Patrimoniumbestuurders omvatte het Amsterdamse stadsbestuur, de VU, de landelijke ARP, de koepels van de volkshuisvesting, kerkbesturen enz.

De teloorgang van 'de kracht der ideële motieven' begon omstreeks 1960 en kreeg een extra duw door de culturele revolutie (op Nederlandse schaal dan) na 1968. De emancipatie in eigen kring was gelukt en afgesloten. Het is fascinerend om te lezen dat er na 1970 nog manmoedige pogingen zijn

ondernomen, onder meer door nieuwe groepen van bewoners, om de traditie van het geestelijk erfgoed in nieuwe vormen in stand te houden. Onder invloed van opvallend veel VU-medewerkers ontbrandde een richtingenstrijd tussen de nog altijd bestaande Sociale Vereniging Patrimonium en de Woningstichting Patrimonium die definitief door de dienstverleners onder leiding van de bekende bestuurskundige Henk van Ruller werd gewonnen. Patrimonium was ook een instelling waar je leerde besturen en maatschappelijke verantwoordelijkheid dragen, vertelt oud VU-student Elco Brinkman in een interview met de schrijvers. In deze hoofdstukken komen de dikwijls gespannen en zoekende verhoudingen tussen nieuwe bestuurders, nieuwe huurders als kritische consumenten en de oude sociale vereniging goed uit de verf. Inzichtelijke schema's door het boek heen vatten de organisatieveranderingen samen.

Na 1945 onderging de Amsterdamse woningbouw een enorme schaalvergroting en organisatiewijziging. De overheid vergrootte systematisch haar greep op de woningbouwprogrammering en -planning. Woningcorporaties raakten in een ondergeschikte rol als beheerders van door de gemeente ontwikkelde en gebouwde woningen. In beheren was Patrimonium trouwens erg goed. Zo goed dat zij de woningen ging beheren van Nieuw Amsterdam (1984), de nieuwe corporatie die alle woningwetwoningen in de Bijlmermeer overnam, maar het ondanks grote financiële injecties uiteindelijk niet redde. Ook Patrimonium ontkwam niet aan de verzelfstandiging van de volkshuisvesting die staatssecretaris E. Heerma doorzette en in 1995 tot het doorknippen van de gouden koorden tussen woningcorporaties en overheid leidde, bekend geworden als de bruteringsoperatie. De oude motoren van de emancipatie moesten voortaan op de markt gaan opereren en voor eigen rekening en risico woningen bouwen en exploiteren. Spoedig moest dat via commerciële dochters in de projectontwikkeling, omdat de kerntaak exploitatie van sociale huurwoningen verliezen opleverde. Daar is de laatste jaren wel eens wat misgegaan, zo is deze bespreking ingeluid. Patrimonium heeft nog betrekkelijk lang gezocht naar fusiepartners en die in het kleinere Rochdale en in de Amsterdamse Woningvereniging gevonden. Het is sympathiek dat de naam Rochdale is gebleven en niet is gekozen voor een nietszeggende fantasienaam, waarmee doorsnee fusiecorporaties zichzelf opzadelen. In het Engelse Rochdale is in 1844 de bakermat van de moderne coöperatiebeweging gelegd.

Len de Klerk, Universiteit van Amsterdam

Webrecensie BMGN 125:4 (2010)

Biemond-Boer, Betsy, *'Die Hollanders zijn gek!' Identiteit en integratie van bevindelijk gereformeerden in Canada* (Amsterdam: Aksant, 2008, 169 blz., ISBN 978 90 5260 379 0).

Waarom herken je een Nederlander in het buitenland? Heel gemakkelijk: aan vitrages voor de ramen, veel planten, een donker bankstel en dito wandmeubel. De woonkamer is volgestouwd met spulletjes en er hangen talloze ingelijste foto's aan de muur. Beelden van de achterblijvers in het thuisland, maar ook verworvenheden in het nieuwe land worden breeduit getoond. Veel souvenirs uit Holland, zoals de trouwtekst waarmee het huwelijk in het vaderland werd ingezegend. En verder bestaat de maaltijd van een rechtgeaarde Nederlander op zondag uit een of twee borden soep. Dit zijn algemene karakteristieken van bewoners van de Lage Landen elders ter wereld, en ze gelden in ieder geval voor de bevindelijk gereformeerden die in de jaren vijftig naar Canada zijn geëmigreerd.

In haar boek heeft Betsy Biemond-Boer een levendig beeld geschetst van hun wederwaardigheden in het overzeese land van melk en honing. Aan de tekst ligt haar afstudeerscriptie ten grondslag, wat te merken valt aan het continu toelichten van de stappen die zij zet. Met enige redactionele ingrepen zou het verhaal beter tot zijn recht zijn gekomen, maar dat is misschien wat veel gevraagd van een beginnende onderzoeker. Biemond-Boer is een zomerlang afgereisd naar Chilliwack (British Columbia), waar ze 61 mensen interviewde en enig aanvullend archiefonderzoek deed. Omdat zij zelf van gereformeerde huize is, accepteerde men haar als *one of us*. Dat had voordelen, hoewel ze ook constateert dat het haar schroomvallig maakte om al te diep in te gaan op het schisma dat zich in deze kleine religieuze gemeenschap heeft voorgedaan. Haar uitleg van de achtergronden van die splitsing vragen veel van het inlevingsvermogen van een oningevoerde lezer. Het gaat om interpretaties van de Schrift, de persoonlijke beleving van de waarheid van de Bijbel (bevinding), de uitverkiezing, de zondagsheiliging en andere gedragsregels in een groep die in Canada probeerde om haar religieuze identiteit te behouden. Want dat is het hoofdthema in deze publicatie: etniciteit en identiteitsvorming. De auteur sluit daarmee aan bij een trend in het onderzoek naar de naoorlogse emigratie: van psychologisch naar meer